

'WAAROM HANDELEN MENSEN ZOALS ZE HANDELEN?'

DOCENTENHANDREIKING VOOR VMBO-DOCENTEN

I. Doelstellingen en visie	p. 2-3
II. Tweede en derde klassen	
1. Voor u begint	p. 4
2. Didactische en pedagogische uitgangspunten	p. 4-6
3. Overzicht serie lessen	p. 6
4. Leerdoelen	p. 6-7
5. Leeropbrengst	p. 7
6. Jouw rol	p. 7-8
7. De Thema's	p. 8-25
▪ Thema 0	p. 8-10
▪ Thema 1	p. 11-15
▪ Thema 2	p. 16-18
▪ Thema 3	p. 19-21
▪ Thema 4	p. 22-24
▪ Thema 5	p. 25

I. DOELSTELLINGEN EN VISIE

Er zijn steeds minder ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog. Toch blijft deze donkere periode ook voor onze tijd een moreel ijkpunt. De belangstelling ervoor is nog steeds groot, al verandert die van karakter. Alle redenen om het perspectief op de Tweede Wereldoorlog opnieuw te doordenken.

De regering heeft in 2016 een platform ingesteld dat streeft naar het gezamenlijk initiëren van initiatieven op het terrein van kennis, museale activiteiten, educatie en herdenken en herinneren. De centrale doelstelling is om samen het verhaal en de betekenis van de Tweede Wereldoorlog in al zijn facetten te vertellen en uit te dragen vanuit een hedendaagse, meer actuele visie. Kernvraag daarbij is: wat heeft de Tweede Wereldoorlog ons vandaag nog te vertellen?

Deze kernvraag is voor dit lessenspakket vertaald naar: ‘wat beweegt mensen om te handelen zoals ze handelen?’ Die formulering suggereert tijdloosheid: zij geldt voor wat de mensen tijdens de oorlog inspireerde te doen wat ze deden, maar gaat ook op voor vandaag.

Naar deze vraag wordt al heel lang vanuit verschillende vakgebieden onderzoek gedaan. Het individuele karakter – een samenspel van wat een mens wil, wat hij voelt of ervaart en wat hij denkt –, de omgeving waarin men opgroeit en de tijdsomstandigheden spelen daarin een belangrijke rol. Naarmate de omstandigheden extremer worden en de sociale samenhang onder grotere druk zetten, wordt het menselijk karakter – zichtbaar in het individuele handelen – zwaarder op de proef gesteld en komen zijn contouren scherper uit.

Het verhaal van Roosje Glaser is in dit opzicht exemplarisch. In de steeds extremere omstandigheden van de Duitse bezetting wordt zij, zoals zo veel Nederlandse joden tijdens de Tweede Wereldoorlog verraden. Waarom verraadde je de ander? Maar ook: waarom verraadde je de ander niet? Waarom ging je in verzet, als dat al een bewuste beslissing was? Waarom besloot je te collaboreren, als het al een besluit was? En wie geen van beide opties koos, was die dan onverschillig, was die alleen maar bezig met zichzelf, was die ‘grijs’?

Het verhaal van Roosje stelt ook de vraag hoe actueel het verleden is. Wat heeft de Tweede Wereldoorlog ons vandaag nog te vertellen? Accepteren we dat ontwikkelingen in onze huidige samenleving niet meer geïnterpreteerd mogen worden in het kader van wat er tussen 1940 en 1945 gebeurde, omdat er een nieuw taboe op de oorlog is komen te liggen (Van der Dunk, *Het nieuwe taboe op de oorlog. De verboden Willem Arondeuslezing*, Amsterdam 2011)?

Deze vragen liggen ten grondslag aan de serie lessen die is ontwikkeld rond het boek van Paul Glaser, *Dansen met de vijand. Het oorlogsgeheim van tante Roosje*, Amsterdam 2016. Glaser heeft het verhaal over zijn tante Roosje gebaseerd op haar dagboeken, aantekeningen en brieven en op fotomateriaal, getuigenverklaringen en gesprekken met Roosje zelf, kort voor haar overlijden in 2000 in Stockholm. Alle beschikbare informatie in de vorm van documenten, dagboeken, foto's en films is goed gedocumenteerd. Een deel is ondergebracht in een meertalige en goed toegankelijke website van de Roosje Glaser Foundation (www.tante-roosje.com).

Het uitzonderlijke leven van Roosje Glaser vormt in deze lessen de spiegel waarvoor jongeren van nu geplaatst worden. Wij willen hun uitdagen niet alleen kritisch na te denken over keuzes die destijds werden gemaakt, maar ook over dilemma's waarvoor zij nu worden gesteld. Daarmee beoogt dit een niet-traditionele lessenserie over de Tweede Wereldoorlog te zijn en hopen wij dat deze lessen jongeren aanzet om na te denken over keuzes die zij in hun leven te maken krijgen. Het leven van tante Roosje – een levenslustige, moderne jonge Joodse vrouw – staat daarbij model voor de tijdloosheid van de existentiële dilemma's waarmee wij ook vandaag worstelen. Hoe ga je om met vriend en vijand? Ontvang je vluchtelingen of moeten die aan jouw deur voorbijgaan? Geschiedenis en burgerschap gaan hier hand in hand.

Onderzoek en redeneren op basis van historische kennis en historisch inzicht – het zogenaamde historisch redeneren – spelen in deze lessen een grote rol. Dat stelt hoge eisen aan het zelfstandig denken en doen van de leerling en de begeleiding door de leerkracht/docent. De eerste zal eerst zelfstandig op onderzoek moeten uitgaan, daarbij ondersteund door hulplijnen (Hulp op Maat). De laatste zal de leerlingen effectief moeten begeleiden als zij er met de hulplijnen niet uitkomen en vooral de kwaliteit van de argumentatie moeten bewaken.

De lessen zijn ontwikkeld voor drie onderwijsniveaus: de bovenbouw van het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs (3^e klassen) en de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Zij betreffen het tijdvak 'Tijd van de wereldoorlogen' en in het bijzonder de aspecten: Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de Joden en De Duitse bezetting van Nederland.

Deze handreiking is bedoeld voor de docent in het VO. In de derde klas is geschiedenis voor de leerlingen het laatste jaar van hun funderend onderwijs. In dat fundament mag een traumatische periode als de Tweede Wereldoorlog en dan in het bijzonder de Shoah niet ontbreken, al was het maar omdat het verleden altijd actueler blijkt te zijn dan men verwacht. In de bovenbouw is geschiedenis voor een deel van de leerlingen verplicht. Een praktische opdracht of een profielwerkstuk is hier bijzonder geschikt om aan een onderzoek naar deze ingrijpende periode in de Nederlandse geschiedenis te besteden.

In deze handreiking nemen wij u mee langs de hoofdlijnen van deze serie lessen voor het VO. Eerst wordt aandacht besteed aan de didactische en pedagogische benadering van de kernvraag 'Waarom handelen mensen zoals ze handelen?' in de onderbouw. Vervolgens wordt de aandacht verplaatst naar dezelfde vraag en dezelfde terreinen in de bovenbouw.

Paul Holthuis.

I. DE TWEEDE EN DERDE KLASSEN

1. Voor u begint:

- Om met Roosje kennis te maken is natuurlijk het boek van Paul Glaser een aanrader. Maar een goede introductie is ook de site <http://www.tante-roosje.com/nl/>. Daarop staan vele bronnen, een overzicht van het leven van Roosje en een interview met Paul Glaser. Kijk ook eens op de volgende link: <https://www.youtube.com/watch?v=ifjRAfn3pgg>
- De lessen zijn verdeeld over vier thema's, vooraf gegaan door een inleiding en afgesloten door een reflectieve afronding. Deze opbouw levert het grootste leer- en inzichtresultaat op als alle thema's aan de orde komen. Dat legt echter wel een groot tijdsbeslag op uw lessen. Daarom is het ook mogelijk om meer thematisch of modulair te werken. In dat geval selecteert u een of meer thema's en past u de uitvoering ervan navenant aan.
- Hoewel het boek van Paul Glaser inspiratiebron is voor deze lessen, is het geen lessenserie over Roosje, maar over de Shoah als wezenlijk onderdeel van de Nederlandse geschiedenis.
- Aan deze docentenhandreiking is los toegevoegd een inzicht gevend artikel van Tessa de Leur over de rol van inleving in het geschiedenisonderwijs.
- Voor leerlingen zijn verwerkingsbladen toegevoegd. Aan u om die wel of niet te laten gebruiken. Om de leerlingen in te voeren in zorgvuldig te formuleren antwoorden, biedt het verwerkingsblad van thema 1 de meeste instructie. In de volgende werkbladen wordt die instructie minder gedetailleerd.

2. Didactische en pedagogische uitgangspunten

7. Onderzoekend handelen.

De leerlingen doen onderzoek, dat wil zeggen: zij werken samen aan kleine onderzoeksopdrachten. Daarin doen zij kennis op over de Tweede Wereldoorlog, met name over de Shoah, en worden zij aangesproken op de kwaliteit van hun historisch redeneren. De leerlingen doen aan de hand van onderzoeksvragen individueel, in tweetallen of meertallen onderzoek naar de (hoofd)vraag: 'Wat beweegt mensen om te handelen zoals ze handelen'? Zij voeren dat onderzoek uit aan de hand van fragmenten uit het boek van Paul Glaser, *Dansen met de vijand*, Amsterdam/Antwerpen, 2016 en diverse andere bronnen.

8. Historisch redeneren.

In een probleemgerichte setting werken de leerlingen eerst individueel aan de opdrachten om daarna in tweetallen over de opdrachten te overleggen. Daarbij speelt 'historisch redeneren' een cruciale rol. In veel opdrachten moeten leerlingen zich niet alleen inleven, maar ook een historische context construeren, waarbij een beroep wordt gedaan op hun kennis en inzicht in diverse historische vaardigheden. Door eerst de opdrachten individueel te verwerken en vervolgens met elkaar over hun vondsten in gesprek te gaan, wordt het historisch redeneren bevorderd, het historisch inzicht en het historisch bewustzijn ontwikkeld en komen de leerlingen zo tot waardevolle, verantwoorde oordelen.

Belangrijk in deze manier van historisch redeneren zijn de concepten 'oordeel', 'vooroordeel', 'mening' en 'context'. De Canadese geschiedenisdidactici Peter Seixas en Tom Morton gaan daarop in in *The Big Six Historical Thinking Concepts*, Nelson Education, 2013. Met name het 6^e concept 'The Ethical Dimension' is daarvoor relevant. Daarvoor geven zij de volgende 'guideposts':

Guidepost 1

Authors make **implicit or explicit** ethical judgments in writing historical narratives.

Guidepost 2

Reasoned ethical judgments of past actions are made by taking into account **the historical context** of the actors in question.

Guidepost 3

When making historical judgments, it is important to **be cautious about imposing contemporary standards** of right and wrong on the past.

Guidepost 4

A fair assessment of the ethical implications of history can inform us of our **responsibilities to remember and respond** to the contributions, sacrifices and injustices of the past

Guidepost 5

Our understanding of history can help us make **informed judgments** about contemporary issues, but only when we **recognize the limitations** of any direct 'lessons' from the past.

9. Vormen.

Tijdloze, existentiële kwesties vormen de ruggengraat van de lessen. Het denken daarover draagt bij aan de vorming van de leerlingen.

De keuzes waarvoor de hoofdpersonen in het boek van Paul Glaser komen te staan zijn dilemma's. Zij komen steeds weer terug op de hoofdvraag: 'Waarom handelen mensen zoals ze handelen?' Met die hoofdvraag wordt een lijn getrokken naar hedendaagse, jongeren betreffende problematiek. Dat gebeurt aan de hand van vier grote thema's die zijn ontleend aan het boek van Paul Glaser (zie hierna).

De leerlingen worden voor keuzes geplaatst en nemen posities in. Met dat doel wordt aan de leerlingen in de eerste les een aantal dilemma's voorgelegd, die een directe relatie hebben met elk van de thema's, maar in eigentijdse, voor de leerlingen herkenbare situaties zijn gepositioneerd. Als een thema is onderzocht, wordt de leerlingen het betreffende dilemma opnieuw voorgelegd. Zo wordt het bewustwordingsproces in kaart gebracht en bevorderd.

Het vermogen zich in een ander te kunnen inleven speelt hierbij eveneens een belangrijke rol. Daarvoor wordt hier verwezen naar Tessa de Leur, Carla van Boxtel, Arie Wilschut, 'Just imagine ...'; student's perspectives on empathy tasks in secondary history education, *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, Vol. 13.1

10. Presenteren.

De leerlingen brengen hun bevindingen en oordelen helder onder woorden en verantwoorden die, zowel op papier als verbaal, bijvoorbeeld door regelmatig klassengesprekken o.i.d. te houden (zie de suggesties verderop per thema). Door de leerlingen hierin regelmatig mee te nemen, ontwikkelen zij het vermogen om naar elkaar te luisteren, over stellingen te discussiëren en argumenten onder woorden te brengen. Een klassengesprek moet meerwaarde hebben. Daarom moet het goed georganiseerd zijn (zie blz. 5).

11. Vakoverstijgende mogelijkheden.

De lessen zijn ontwikkeld voor het geschiedenisonderwijs in het VMBO. Hoewel historisch redeneren centraal staat, kent zij toch niet een uitsluitend historisch belang. Burgerschapsvorming van leerlingen is eveneens aan de orde. Die kan bovendien in

samenwerking met andere schoolvakken verder gerealiseerd en uitgebouwd worden (m.n. maatschappijleer, filosofie, ckv).

3. Overzicht van de serie lessen

- De lesstof zijn is verdeeld over vier thema's. Daarnaast is er een inleidend thema en een afsluitend thema met eindopdrachten.
- De lessen leveren het meeste op als alle thema's aan de orde komen, maar de thema's zijn ook als losse modules in te zetten. In dat laatste geval is de leeropbrengst het grootst als de hele module/ het hele thema wordt uitgevoerd en niet slechts gedeelten.
- Indien u een beperkt aantal modules aan de orde stelt, komen in de inleidende les alleen de keuzevragen aan de orde die op die thema's betrekking hebben.
- Hoeveel uren aan een thema moet worden besteed is niet concreet bepaald. Dat wordt aan jou overgelaten, maar hieronder is wel een suggestie opgenomen.
- Inschatting van de werktijd per thema:

Aantal lessen/ 50 min. p. les	Thema's
1 à 2	Hoofdstuk 0: Inleiding
2 à 3	Hoofdstuk 1: Dansen in een bezeten wereld Jr. 20 – 1942 – crisis en bezetting
2	Hoofdstuk 2: Verzet en verraad als houding en daad Soorten verzet en verraad
2	Hoofdstuk 4: Over leven in Westerbork en Auschwitz Hoe overleef je in Westerbork, hoe in Auschwitz?
2	Hoofdstuk 3: Thuiskomst? De ontvangst van de teruggekeerde Joden in Nederland na de bevrijding
1 à 2	Hoofdstuk 5: Terugblik, reflectie en creatie.

4. Leerdoelen

Leerdoelen (historische) vaardigheden:

Leerlingen kunnen

- zich inleven in personen of historische situaties.
- vooroordelen herkennen en de herkomst ervan verklaren.
- bronnen analyseren en er de waarde van bepalen in het kader van een onderzoeksvraag.
- handelingen, gebeurtenissen en ontwikkelingen in hun historische context waarderen.
- situaties in het verleden vergelijken met situaties in het heden, waardoor zij de actualiteit van het verleden kunnen duiden en daarin continuïteit van verandering onderscheiden
- zich met argumenten uitspreken over historische vraagstukken.

Leerdoelen historische kennis:

Leerlingen krijgen zicht op

- de West-Europese voorgeschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (globaal).
- het verloop van de Tweede Wereldoorlog in Europa (globaal).
- het verloop van de vervolging van de Nederlandse joden tijdens WO II.
- verschillen tussen soorten concentratiekampen en de omstandigheden waaronder de gevangenen leefden, m.n. in Westerbork en Auschwitz.

- de houding van de niet-joodse Nederlandse bevolking tegenover enerzijds de Joodse Nederlandse bevolking en anderzijds de Duitse bezetter.
- de houding van enerzijds de Nederlandse overheid en anderzijds de Nederlandse burgers tegenover degenen die uit de kampen terugkeerden.

5. (Leer)opbrengst

- De leerlingen leggen een portfolio van de resultaten van hun onderzoeken aan. Zowel voor de digitale als de papieren versie van deze lessen zijn daarvoor de kaders opgenomen in verwerkingsformulieren.
- De leerlingen krijgen inzicht in menselijk handelen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de keuzes die daaraan ten grondslag lagen. Daarbij is steeds de centrale vraag: 'Waarom handelen mensen zoals ze handelen'. Deze vraag heeft ook nu geldigheidswaarde.
- De leerlingen worden zich bewust van hun eigen morele vormingsproces. Daarnaast worden zij geconfronteerd met de vraag wat de gebeurtenissen (en hun gevolgen) die in deze lessen aan de orde komen, ons vandaag nog te vertellen hebben.
- De leerlingen werken individueel, in tweetallen en meertallen. Zij overleggen met elkaar en ontwikkelen zich zo in (de techniek van) de uitwisseling van oplossingen, ideeën en opvattingen/ het debat/ de discussie.

6. Jouw rol als docent: ideeën en suggesties.

Opmerkingen vooraf:

Klassengesprekken:

Hiervoor is al gesproken over het belang van klassengesprekken voor deze lessen. Hierbij een korte toelichting.

- Geef de leerlingen eerst individueel tijd om een stelling of een thema te overdenken en aantekeningen te maken met betrekking tot in te zetten argumenten.
- Begin daarna het klassengesprek, aanvankelijk door jou geleid maar mogelijk later door een leerling.
- Omdat de praktijk uitwijst dat aan een klassengesprek/ discussie/ debat in een grotere groep niet iedere leerling actief deelneemt, is het raadzaam een deel van de leerlingen aan te wijzen om voor feedback te zorgen over het verloop van het gedachtenwisseling. Het levert het meeste op als dat aan de hand van feedbackformulieren gebeurt (suggestie voor deze formulieren, zie bijlage). Op basis daarvan wordt teruggekeken op het gesprek.
- Een klassengesprek is dus inclusief een nabeschouwing door de feedbackgevers en daarop nog weer reacties door de leerlingen en jou.
- Suggesties voor onderwerpen van een klassengesprek vindt u verderop waar de thema's aan de orde komen.

De onderzoeksoopdrachten:

- De onderzoeksoopdrachten worden individueel of in groepjes van twee of drie uitgevoerd, behalve waar dat anders is aangegeven.
- *Suggestie:* laat de leerlingen eerst individueel werken aan de opdrachten en daarna in twee- of meertallen over de uitkomst ervan met elkaar in gesprek gaan. Samen komen ze dan tot uitkomsten die ze kunnen onderbouwen.
- Argumentatie voor deze aanpak is dat het enerzijds de leerling eerst zelf laat nadenken en historisch redeneren. Door met elkaar vervolgens hardop/ fluisterend te overleggen over de uitkomst, krijgen de leerlingen inzicht in hoe de ander redeneert, in hoeverre de eigen argumenten daarbij passen en hoe tot een gemeenschappelijk oplossing gekomen kan worden. Dat blijkt effectief te zijn bij de bevordering van – in dit geval – historisch inzicht.

7. De thema's.

THEMA 0

Activiteiten:

De leerlingen worden ingeleid in de lessen. Voorafgaand aan de hieronder beschreven kennismaking met Roosje Glaser, haar neef Paul Glaser en voor deze lessen relevante informatie over de Tweede Wereldoorlog, maken zij als vertrekpunt van de lessen vier keuzes in dilemma's waarvoor zij worden geplaatst.

Overzicht:

- Duur: 1 a 2 lesuur
- Jij geeft een inleiding op de lessen. Deze inleiding betreft zowel de inhoud van de lessen als een inleiding op het gebruik van de website.
- Doel 1) is de thematiek van de lessen duidelijk te maken: 'waarom handelen mensen zoals ze handelen?' Deze leidende kwestie staat steeds in relatie tot het verhaal van Roosje en de Shoah. Zij stelt ook de vraag wat Roosje en de Shoah ons vandaag nog te zeggen hebben. Doel 2) is een technische inleiding waardoor de leerlingen kunnen omgaan met de digitale omgeving waarin zij werken.

De volgende punten komen in deze inleidende les aan de orde:

1. Een standpuntbepaling van de leerlingen tav 4 dilemma's. Ieder dilemma is ontleend aan een thema dat in de lessen aan de orde komt.
2. Een kennismaking met Roosje en Paul Glaser
3. Een check van de voorkennis van WO II
4. Een kennismaking met werkwijze, thema's etc.

Hieronder worden deze punten achtereenvolgens uitgewerkt.

1. STANDPUNTBEPALING

De leerlingen maken primaire keuzes, dwz keuzes zonder méér context dan hun eigen levenservaring. In de loop van de lessen worden zij met ieder van die keuzes nog een keer geconfronteerd nadat zij een thema onderzocht te hebben. De dilemma's hebben een verbinding met situaties in WO II. De opdracht die de leerlingen krijgen, staat hierna.

In het leven maak je keuzes. Die kunnen gaan over vriendschappen, conflicten met leraren of ouders, op de sportclub, te veel om te bedenken. Soms zijn die keuzes makkelijk of lijken ze makkelijk, soms zijn ze moeilijk of lijken ze moeilijk.

In deze serie lessen wordt met enige regelmaat gevraagd wat jij ergens van vindt of wat jij zou kiezen. We beginnen daar hier mee.

Dilemma's

Je ziet hieronder vier vragen of dilemma's. Kruis steeds aan waarvoor je nu kiest. Je ziet dat dilemma 1 door de jongens en de meisjes apart worden behandeld. De dilemma's 2 t/m 4 behandelen alle leerlingen. Aan het einde van ieder dilemma staat de vraag waar het om gaat. Licht je keuze in volledige zinnen toe. Bewaar de keuzes die je hebt gemaakt goed! We komen er in de loop van de lessen op terug.

Dilemma	Ja	Nee	Ik weet het niet	Toelichting	Situatie ttv WO II (dit krijgen de II. niet te zien)
Voor de meisjes					

<p>1. Je leraar zegt dat alle meisjes die slecht zijn in wiskunde verplicht op twee middagen in de week van 14.30 tot 17.00 uur naar bijles wiskunde moeten. En dat gedurende 6 weken. De meisjes die dat niet doen, gaan niet over. Dat heeft de schoolleiding beslist. Jij bent een van de meisjes. Wat doe je: ga je naar de bijles of verzet je je daartegen? Met andere woorden: Ga jij tegen regels in waarmee je het niet eens bent, zelfs als je dat in grote problemen kan brengen?</p>				<p><i>Situatie Roosje:</i> invoering Davidster + andere maatregelen tegen de Joden. Zij weigert een davidster te dragen, blijft haar danslessen geven + gaat met opzet op terrassen zitten waar borden staat voor Joden verboden. Het liefst nog als er ook Duitse officieren zitten</p>
Voor de jongens				
<p>1. Je leraar zegt dat alle jongens die slecht zijn in Nederlands. verplicht op twee middagen in de week van 14.30 tot 17.00 uur naar bijles Nederlands moeten. En dat gedurende 6 weken. De jongens die dat niet doen, gaan niet over. Dat heeft de schoolleiding beslist. Jij bent een van de jongens. Wat doe je: ga je naar de bijles of verzet je je daartegen? Met andere woorden: Ga jij tegen regels in waarmee je het niet eens bent, zelfs als je dat in grote problemen kan brengen?</p>				<p><i>Situatie Roosje:</i> invoering Davidster + andere maatregelen tegen de Joden. Zij weigert een davidster te dragen, blijft haar danslessen geven + gaat met opzet op terrassen zitten waar borden staat voor Joden verboden. Het liefst nog als er ook Duitse officieren zitten</p>
Voor alle leerlingen				
<p>2. Je bereidt een repetitie voor het vak geschiedenis voor. Jij bent daar niet goed in. Een voldoende op de repetitie is jouw laatste kans om over te gaan. En als je blijft zitten moet je van school af en zullen je ouders zeer teleurgesteld zijn. Hoe los je dat op? Je kunt steun zoeken bij Hans, die de beste van de klas in geschiedenis is. Hans is echter bepaald geen vriend van je. Je hebt er altijd ruzie mee en hij heeft jouw jongere broertje een keer afgetuigd. Vraag je hem toch om hulp bij de geschiedenisproblemen waar je echt niet uit komt? Met andere woorden: Zoek je hulp bij je grootste vijand?</p>				<p><i>Situatie Roosje:</i> in Westerbork gaat zij een relatie aan met een SS-officier die haar werk geeft als secretaresse en ook bij Gemmeker introduceert als secretaresse. Daarmee bouwt zij een bescherming op tegen transport. Maar als deze officier wordt overgeplaatst, valt die bescherming weg en gaat zij (uiteindelijk) op transport naar Auschwitz</p>

Voor alle leerlingen					
<p>3.</p> <p>Je sluit vriendschap met een jongen, waarvan je weet dat hij verslaafd is, in harddrugs dealt en daarvoor veel geld krijgt. Je mag hem, omdat hij voor jou aardig is. De vriendschap is je dan ook veel waard, maar je weet tegelijkertijd zeker dat die vriendschap je in grote gevaren zal brengen. Je zou ook verslaafd kunnen raken, je zou met de politie in aanraking kunnen komen of in grote drugsproblemen kunnen belanden.</p> <p>Kun jij bevriend zijn met iemand van wie je vrijwel zeker weet dat hij/zij jou in grote problemen zal brengen?</p>					<p><i>Situatie Roosje:</i> In Auschwitz gaat Roosje een relatie aan met een SS-officier. Zij slaapt met hem en treedt op als danseres voor andere SS-officieren. Maar ze weet ook dat dezelfde SS-officieren in Auschwitz alle Joden – dus ook haar - willen vermoorden.</p>
<p>4.</p> <p>In je klas zit een kind dat uit Syrië naar Nederland is gevlucht. De cijfers die het op verschillende vakken haalt, zijn te laag om over te gaan. Toch wordt besloten om dit kind wegens bijzondere omstandigheden naar de volgende klas te bevorderen. Wat vind jij daarvan?</p> <p>Vind jij dat sommige mensen meer kansen moeten hebben dan andere mensen?</p>					<p><i>Situatie na 1945:</i> Na de oorlog keren Joodse overlevenden uit de kampen terug maar worden kil ontvangen, zowel door delen van de bevolking als door de overheid. De laatste reageert op basis van een beslissing in Londen (1944) dat Joden op dezelfde manier als de andere repatrianten behandeld zullen worden, zonder een uitzonderingspositie te kunnen claimen.</p>

2. KENNISMAKING MET TANTE ROOSJE EN PAUL GLASER

- *Belangrijk is dat Roosje en de auteur worden geïntroduceerd en ahw tot leven gewekt*
- Hoofdvraag: ‘waarom doen/ handelen mensen wat ze doen/ zoals ze handelen?’ Deze vraag is in alle omstandigheden belangrijk, maar in extreme omstandigheden komen de handelingen van de mensen des te scherper naar voren. De jaren ’30 en de Tweede wereldoorlog vormen zo’n extreme tijd.
- Deelvragen:
 - Wie was Roosje Glaser? Wie is Paul Glaser? Een kennismaking met tante Roosje en haar neef Paul, bv aan de hand van Roosje in vogelvlucht of <https://www.youtube.com/watch?v=8HZKO9oS0Q>.
 - !!!! Wek Roosje tot leven, bv. door naast de documentaire een stuk uit het boek van Paul Glaser, *Dansen met de vijand* voor te lezen. Ga er tegelijk ook niet te diep op in. In de loop van de lessen komt meer informatie over haar naar voren.
 - !!!! Ga in op de motieven van Paul om het familiegeheim te ontrafelen. Informatie daarover is te vinden in het boek van Paul Glaser, *Dansen met de vijand. Het oorlogsgeheim van tante Roosje*, De Bezige Bij, 2016 of in de genoemde video’s.
 - Leg uit dat de vraag ‘waarom handelen mensen zoals ze handelen?’ in de volgende thema’s aan de orde komt.

- Over welke wereld hebben we het (van jaren '20 tot 1942)? – *Thema 1: Dansen in een bezeten wereld*
- Waarom en hoe gaan mensen in verzet? Waarom en hoe worden mensen verrader? Waarom doen mensen geen van beide? – *Thema 2: Verzet en verraad, houding en daad.*
- Gaat het in Westerbork en Auschwitz om overleven of over leven? – *Thema 3: Over leven in Westerbork en Auschwitz*
- Wat gebeurt er met je als je terugkeert uit de kampen? – *Thema 4: Thuiskomst?*

3. EEN INLEIDING OP DE TWEDE WERELDOORLOG

- *Suggesties!! (dwz jij kiest wat hij wil inleiden en hoe hij dit wil doen):*
- Omdat deze serie lessen in de derde klas aan de orde komt, wordt enige voorkennis over WO II verwacht. Check wat de leerlingen al van WO II weten. Voer bijvoorbeeld een kort gesprek over wat bekend is over WO II, via verhalen uit familie of omgeving o.i.d..
- Mogelijk te gebruiken:
 - https://www.npo.nl/histoclips/13-12-2012/NPS_1207570 - histoclip de Tweede Wereldoorlog – ca 15 minuten of/ en
 - <https://www.youtube.com/watch?v=4eee2rX5uYg> - Tweede Wereldoorlog in Nederland – ca 15 minuten
 - of (eigen keuze van jou)

4. WAT WORDT VERWACHT? DE WERKWIJZE

- Geef aan dat de leerlingen antwoorden proberen te vinden op die vragen door
 - ✓ Historisch redeneren (domein A)
 - ✓ Brononderzoek
 - ✓ Inleving
 - ✓ Vanuit de historische context leren denken
 - ✓ Argumenteren en (historische) oordelen te geven
 - ✓ Naast Roosje andere getuigen aan het woord te laten
- Geef aan dat de leerlingen zelfstandig werken, dat zij aan de hand van onderzoeksvragen werken, dat zij individueel, maar ook in twee of meertallen werken en dat er groeps- en klassengesprekken zijn.
- Geef uitleg bij de werking van de website. Maak de leerlingen erop attent dat er (digitale) hulplijnen beschikbaar zijn: de Hulp Op Maat. Dat de leerlingen bij het verwerken van de opdrachten die eerst moeten gebruiken alvorens jou te hulp te roepen.

THEMA 1:

Dansen in een bezeten wereld

Activiteiten:

In dit onderdeel onderzoeken de leerlingen 1) aspecten van de voorgeschiedenis van de Duitse bezetting en 2) de gevolgen van Duitse bezetting tussen mei 1940 en de zomer 1942 voor de Joodse en niet-Joodse burgers van Nederland.

De leerlingen kunnen gebruik maken van hulplijnen als ze niet weten hoe ze een onderzoeksopdracht moeten aanpakken. Een van die hulplijnen bestaat uit een begrippenlijst waarin begrippen en namen staan die in de tekst zijn onderstreept. Een andere hulplijn betreft een aantal historische vaardigheden. Zo wordt in dit hoofdstuk o.a. een beroep gedaan op vaardigheden als 'contextualiseren', 'continuïteit en discontinuïteit', 'inleven' en 'evalueren en oordelen'.

Voorkennis:

- De leerlingen hebben een basale kennis van het einde van WO I, de Weimarrepubliek, de economische crisis van de jaren '30, de opkomst van het nationaalsocialisme in Duitsland, de meidagen, de Duitse bezetting van Nederland, de NSB

Lesdoelen:

Op basis van analyse van historische bronnen liggen de accenten op:

- Inleving – Leerlingen kunnen zich inleven in historische personen en historische situaties.
- Vergelijken en contextualiseren – Leerlingen kunnen historische gebeurtenissen vergelijken en vanuit hun context verklaren.
- Continuïteit en verandering – Leerlingen kunnen belangrijke veranderingen herkennen en analyseren.
- Argumenteren – het voeren van een klassengesprek/ discussie/ debat.

De onderzoeksopdrachten:

- Leerlingen werken in eerste instantie individueel aan de onderzoeksopdrachten, maar overleggen daarna in twee- of meertallen over hun uitkomsten.
- Eerstelijns hulp: via de digitale hulpmiddelenlijnen of H(ulp) O(p) M(aat). Te vinden onderaan de digitale bladzijden.
- Tweedelijns hulp: jij begeleidt, geeft aanvullende informatie naar eigen behoefte en de behoefte van de leerlingen als HOM onvoldoende oplevert.
- De resultaten van de onderzoeksopdrachten worden in eerste instantie door de leerlingen in twee- of meertallen besproken en daarna (naar behoefte) door jou en de leerlingen samen besproken. Omdat er vaak geen eenduidige 'antwoorden' te geven zijn, wordt de interpretatie van de resultaten aan jou en de leerlingen zelf overgelaten.
- De eindopdracht leent zich ervoor om leerlingen in deelgroepjes hun keuzes met elkaar te laten bespreken. Tot slot kun jij klassikaal inventariseren wat dat heeft opgeleverd.

Didactische suggesties bij de onderzoeksopdrachten:

- 1.1.

Opdracht 1:

Het tekstkader 'Roosje, 1914-1939' wordt doorgelezen. Dit kunnen leerlingen zelfstandig doen, maar jij kunt ze daarin begeleiden. Jij checkt of de tekst en de begrippen worden begrepen. Wanneer dit niet het geval is, leg jij de onbegrepen begrippen uit. Daarna gaan de leerlingen in een tafelgroep van 3 á 4 personen opdracht 1 doorlezen. Het is de bedoeling dat ze met elkaar gaan spreken over de situatie van Roosje.

Neem de opdracht zo nodig met de leerlingen door. Bespreek met de leerlingen de betekenis van de woorden waar ze uit moeten kiezen.

Opdracht 2:

Werkvorm: Expertgroepen

De klas zit in tafelgroepen van 4 personen. Elk persoon krijgt een bron toegewezen. Elke leerling gaat de bron bekijken en samenvatten. Leerlingen doorlopen daarbij de volgende stappen.

1. Probeer je in te leven in de persoon of personen waar het over gaat.
 - a. Over wie gaat de bron?
 - b. In welke omstandigheden leefde(n) de persoon/ de personen?
 - c. Welke ideeën hadden de mensen toen?
 2. Geef de bron betrouwbare informatie? Is dat de waarheid of verzinsel?
 - a. Wie heeft de bron gemaakt?
 - b. Was die persoon er zelf bij of heeft hij het van anderen?
 - c. Geeft de bron feiten of vooral meningen?
 - d. Is de maker partijdig?
 - e. Wil de maker van de bron iets met de tekst of bron bereiken? Zo ja, wat dan?
- Wanneer de leerlingen de vragen hebben beantwoord, vertellen ze aan de rest van de leden van de tafelgroep, waarover de bron gaat. Eén expert vertelt dus de anderen over zijn/ haar bron. Op die manier kent iedereen de inhoud van de eerste vier bronnen.
 - Vervolgens geven ze als groep antwoord op de twee vragen 2 c en 2d.
- 1.2
 - Laat een afbeelding van de NSB zien. aan de hand van deze afbeelding vertel jij de volgende informatie.

De regering is naar Londen gevlucht en er is een nieuw bewind o.l.v. de Rijkscommissaris Seyss Inquart. De enige partij die mag blijven bestaan is de NSB. Vakbonden worden verboden of genazificeerd. Kranten mogen alleen nog maar schrijven wat de Duitsers goed vinden (censuur). Kunstenaars, artsen, dansers etc. mogen hun beroep alleen nog uitoefenen als ze lid worden van de Kultuurkamer. Joden, worden opgejaagd, geïsoleerd en gevangengezet. Enzovoort, enzovoort.

De maatregelen worden in het begin geleidelijk ingevoerd. Enige tijd lijken de mensen er in het dagelijkse leven nauwelijks last van te hebben. Paul Glaser schrijft dat de meeste Nederlanders gehoorzamen aan de Duitsers. Er zijn er zelfs ook die de Duitsers bewonderen en deel willen uit te maken van het Derde Rijk. Maarklopt dat beeld?

Opdracht 3:

- Hierna gaan de leerlingen aan de slag met opdracht 3. Jij kan de opdracht uitleggen, maar ze kunnen er ook zelfstandig mee aan de slag gaan. Jij legt de begrippen 'discontinuïteit' en 'continuïteit' uit. Jij verwijst ook naar de hulplijn hierover.
- Als de leerlingen de kolommen hebben ingevuld, wordt de opdracht besproken.
- Daarna lezen de leerlingen bron 7 door of jij doet dit samen met de leerlingen. Vervolgens volgt een klassengesprek waarbij de volgende vraag centraal staat: Wat wordt er bedoeld met 'burgermeester in oorlogstijd' en welke voorbeelden van soortgelijk gedrag als dat van de burgermeester zijn er te noemen?

Opdracht 4:

- Geen opmerkingen.

- 1.3

Opdracht 5:

Verdeel de klas in vijf groepen. Elke groep bekijkt eerst de bron en beantwoordt ook de bijbehorende vragen. Daarna worden de vragen die bij de desbetreffende bron horen, klassikaal besproken. Jij schrijft het resultaat daarvan op het bord. De leerling neemt het over.

- a. Probeer je in te leven in de persoon of personen waar het over gaat.
 - Over wie gaat de bron?
 - In welke omstandigheden leefde de persoon?
 - Welke ideeën hadden de mensen toen?
 - b. Geef de bron betrouwbare informatie? Is dat de waarheid of verzinsel?
 - Wie heeft de bron gemaakt?
 - Was die persoon er zelf bij of heeft hij het van anderen?
 - Geeft de bron feiten of vooral meningen?
 - Is de maker partijdig?
 - Wil de maker van de bron iets met de tekst of bron bereiken? Zo ja, wat dan?
 - Wil de maker van de bron iets met de tekst of bron bereiken? Zo ja, wat dan?
- De groepen beantwoorden de bijbehorende vraag bij die bij de bron hoort.
 - Beantwoord daarnaast de bijbehorende vraag bij de bron.
 - Bron 8: Leg uit waarom mensen tijdens de Tweede Wereldoorlog besloten om zelfmoord te plegen.
 - Bron 9: Leg uit waarom de Joodse bevolking niet in opstand kwam tegen de bezetting.
 - Bron 10: Leg uit hoe het voor Jannie in de kampen geweest moet zijn.
 - Bron 12: Leg uit waarom mensen een Ariërverklaring ondertekenden.
 - Bron 13: Leg uit waarom er mensen waren die tegen de Duitsers in verzet kwamen.
 - Nadat de bronnen zijn behandeld, gaan de leerlingen in groepsverband de onderstaande vraag beantwoorden.
 - Leg uit hoe de Joodse bevolking in de eerste maanden na mei 1940 op de Duitse bezetting reageerde.

Opdrachten 6 en 7:

- Leerlingen kunnen na deze opdracht zelfstandig aan de slag met opdrachten 6 en 7. Neem de opdrachten zo nodig door met de leerlingen voordat ze er mee aan de slag gaan.
- Bespreek de antwoorden van de opdrachten 5, 6 en 7 met de leerlingen.

Afronding:

- Laat de leerlingen de woordspin bekijken die ze voorafgaand aan dit thema hebben gemaakt.
- Vervolgens gaan de leerlingen nogmaals nadenken over deze titel.
- Denken ze er inmiddels anders over? Willen ze aanpassingen maken?
- Ze maken de woordspin nogmaals en voegen wijzigingen toe.

Tijdens de inleidende les hebben de leerlingen een standpunt gekozen bij de vraag: 'Ga jij in tegen regels waarmee je het echt niet eens bent, zelfs als je dat in grote problemen kan brengen?'

De leerlingen gaan kijken of na dit thema nog steeds staan achter het antwoord wat ze eerder hebben gegeven.

Bij de afronding van thema 1 kan in het klassengesprek een aantal thema's aan de orde komen. Hieronder enkele suggesties:

- Het thema 'uitsluiting' in Nederland of elders in de wereld.
 - Het gaat hier om het gevoel uitgesloten te worden. Ken jij voorbeelden van uitsluiting. Bij jezelf wel eens uitgesloten? Ken jij anderen die worden uitgesloten? Sluit jij weleens iemand uit? Hoe voel je je daar dan onder? Wat doe jij als je ziet dat iemand – bv in de klas – wordt uitgesloten?
- Het thema 'Burgemeester in oorlogstijd'.
 - Ken jij voorbeelden uit je omgeving van 'burgemeesters in oorlogstijd'? Ben jijzelf weleens 'burgemeester in oorlogstijd' (geweest)?
- Het thema 'Hoe zou jij?'
 - Stel je voor dat jij leeft in begin mei 1942 en je bent niet-Joods. Hoe zou jij hebben gereageerd als je iemand zag lopen met een Jodenster op?
 - Stel je voor dat jij leeft in begin mei 1942, je bent Joods en nog niet opgepakt. Hou zou jij hebben gereageerd op het bevel de ster te dragen?

THEMA 2:

Verraad en verzet als daad of houding

Activiteiten:

In dit onderdeel onderzoeken de leerlingen de houding van niet-Joodse Nederlandse burgers tegenover de Duitse bezetters en de Joodse Nederlanders.

De leerlingen kunnen gebruik maken van hulplijnen als ze niet weten hoe ze een onderzoeksopdracht moeten aanpakken. Een van die hulplijnen bestaat uit een begrippenlijst waarin begrippen en namen staan die in de tekst zijn onderstreept. Een andere hulplijn betreft een aantal historische vaardigheden. Zo wordt in dit hoofdstuk o.a. een beroep gedaan op vaardigheden als 'bronanalyse', 'contextualiseren', 'evalueren en oordelen' en 'inleven'.

Voorkennis:

De leerlingen

- hebben een basale kennis van de Duitse bezetting van Nederland
- hebben een basale kennis van het verloop van de oorlog in Europa tussen 1940 en 1942
- hebben basale kennis van de concepten 'verraad', 'verzet,' 'onderduik', 'Jodenvervolging', 'aanpassing'

Lesdoelen:

Op basis van analyse van historische bronnen liggen de accenten op:

- Inleving – Leerlingen kunnen zich inleven in historische personen en historische situaties.
- Vergelijken en contextualiseren – Leerlingen kunnen historische gebeurtenissen vergelijken en vanuit hun context verklaren.
- Evaluatie – Leerlingen kunnen op basis van historische argumenten tot een oordeel komen.
- Argumenteren – het voeren van een klassengesprek/ discussie/ debat.

De onderzoeksopdrachten:

- Leerlingen werken in eerste instantie individueel aan de onderzoeksopdrachten, maar overleggen daarna in twee- of meertallen aan over hun uitkomsten.
- Eerstelijns hulp: via de digitale hulpmiddelenlijnen of H(ulp) O(p) M(aat). Te vinden onderaan de digitale bladzijden.
- Tweedelijns hulp: jij begeleidt, geeft aanvullende informatie naar eigen behoefte en de behoefte van de leerlingen als HOM onvoldoende oplevert.
- De resultaten van de onderzoeksopdrachten worden in eerste instantie door de leerlingen in twee- of meertallen besproken en daarna (naar behoefte) door jou en de leerlingen samen besproken. Omdat er vaak geen eenduidige 'antwoorden' te geven zijn, wordt de interpretatie van de resultaten aan jou en de leerlingen zelf overgelaten.
- De eindopdracht leent zich voor een klassengesprek. Daarbij zouden de leerlingen eerst hun argumenten moeten noteren.

Didactische suggesties bij de onderzoeksopdrachten:

- 2.1.

Opricht 1:

Voordat aan dit thema wordt begonnen, haal jij de kennis over Roosje op/ vertelt jij wie Roosje was. Jij zorgt ervoor dat de leerlingen begrijpen om wie het gaat.

De leerlingen lezen het tekstkader bij vraag 1 (Verraad en Verzet: daad of houding?). Vervolgens vertel je het verhaal over hoe Roosje werd gearresteerd. Tenslotte laat je de vragen bij opdracht 1 door de leerlingen individueel beantwoorden.

Opdracht 2:

Ter inleiding op deze opdracht vertel je dat je misschien wel kunt denken dat je bepaalde dingen nooit zult doen, maar dat dat in werkelijkheid wel eens anders kan uitpakken. Daarna laat jij bron 2 zien. Indien nodig zet je het fragment stil om een en ander uit te leggen.

Vervolgens maken de leerlingen de twee opdrachten. Als die te lastig worden geacht, kan je een kort klassengesprek leiden over deze bron.

Tenslotte wordt 2.1. afgerond met een klassengesprek over de vraag: 'waarom handelen mensen zoals ze handelen?' Een andere verwerkingsmogelijkheid is het didactisch spel 'over de streep'.

Stap over de streep als ...:

- Ik ben een jongen
- Ik vind het erg dat Roosje werd opgepakt
- Ik snap niet waarom de agent Roosje en haar moeder heeft opgepakt (bron 1)
- In het fragment lijkt me de agent een aardige man, maar dat is hij helemaal niet (bron 2)
- De agent in het fragment moet worden gestraft voor zijn daden (bron 2)
- Ik zou nooit het werk van de agent hebben kunnen doen (bron 1 en 2)
- De agenten moesten wel handelen zoals ze deden, anders liepen ze zelf gevaar (bron 1 en 2)
- De agenten hadden toch anders kunnen handelen? (bron 1 en 2)
- Eigenlijk kan ik geen goed oordeel geven, omdat ik te weinig weet van de situatie

Opdracht 3:

Dit is een 'who did it' opdracht. Het gaat erom dat de leerlingen zich eerst op basis van een beperkte hoeveelheid gegevens een voorstelling maken van wie Roosje verraden zou kunnen worden. Vervolgens krijgen zij meer informatie onder ogen die zij op een kladpapier kunnen rangschikken (zie schema bij de opdracht). Tenslotte geven zij aan of zij door de nieuwe informatie hun eerste voorstelling aanpassen. Daarbij geven zij een toelichting.

De uitwerking spreekt voor zich. De opdracht kan naar keuze van jou in tweetallen of individueel door de leerlingen uitgevoerd worden.

- 2.2.

Opdracht 4:

De uitvoering wijst zich vanzelf, maar zij kan individueel of in tweetallen worden uitgevoerd. Naar aanleiding van deze opdracht kan een klassengesprek worden gevoerd het begrip 'dilemma' of over 'keuzes maken'.

Opdracht 5:

Dit is een opdracht waarin de leerlingen moeten analyseren. Leidt haar in door eerst met de leerlingen na te gaan of zij het schema begrijpen, of ze met de begrippen 'actief' en 'passief' kunnen omgaan e.d.

Deze opdracht leent zich ervoor om eerst in tweetallen te laten uitvoeren en daarna in viertallen de uitkomsten te bespreken. Tenslotte klassikaal inventariseren.

Opdracht 6: eindopdracht

Deze opdracht kijkt aan de hand van drie uitspraken terug op het hoofdstuk. Laat de leerlingen eerst individueel tot een gemotiveerde keuze op papier komen. Laat daarna in twee- of meertallen de keuzes met elkaar bespreken en vervolgens afronden door de leerlingen individueel hun definitieve keuze + argumentatie in het digitale materiaal te laten zetten.

De afronding:

Bij de afronding van thema 2 kan in het klassengesprek een aantal thema's aan de orde komen. Hieronder enkele suggesties:

- Het thema 'kiezen'.
 - Als ik moet kiezen tussen mijn geliefden en mijn burens, kies ik altijd voor mijn geliefden.
- Het thema 'begrijpen'.
 - Ik kan het wel begrijpen dat het grootste deel van de Nederlandse bevolking tijdens de Tweede Wereldoorlog zo goed en zo kwaad mogelijk een normaal leven probeerde te lijden.
- Het thema 'oordelen'.
 - Als ik mensen beoordeel trek ik weleens te snel conclusies.

THEMA 3:

Over leven in Westerbork en Auschwitz

Activiteiten:

In dit hoofdstuk onderzoeken de leerlingen onder welke omstandigheden de gevangenen in Westerbork en Auschwitz moesten leven en welke gevolgen dat kon hebben voor de keuzes die zij maakten.

De leerlingen kunnen gebruik maken van hulplijnen als ze niet weten hoe ze een onderzoeksopdracht moeten aanpakken. Een van die hulplijnen bestaat uit een begrippenlijst waarin begrippen en namen staan die in de tekst zijn onderstreept. Een andere hulplijn betreft een aantal historische vaardigheden. Zo wordt in dit hoofdstuk o.a. een beroep gedaan op vaardigheden als 'bronanalyse', 'contextualiseren', 'continuïteit en discontinuïteit', 'evalueren en oordelen', 'inleven', 'representativiteit' en 'vragen stellen' toe te passen..

Voorkennis:

De leerlingen ...

- hebben een basale kennis van de concepten holocaust, shoah, concentratiekamp
- hebben een basale geografische kennis zodat zij de kampen kunnen lokaliseren
- hebben een basale kennis van het verloop van de oorlog in Europa tussen 1942 en 1945

Lesdoelen:

Op basis van analyse van historische bronnen liggen de accenten op:

- Inleving – Leerlingen kunnen zich inleven in historische personen en historische situaties.
- Contextualiseren – Leerlingen kunnen historische gebeurtenissen vanuit hun context verklaren.
- Representativiteit – Leerlingen kunnen aangeven of bepaald gedrag representatief is.
- Standpunten innemen – Leerlingen kunnen op basis van historisch redeneren morele standpunten innemen en verdedigen.
- Argumenteren – het voeren van een klassengesprek/ discussie/ debat.

De onderzoeksopdrachten:

- Leerlingen werken in eerste instantie individueel aan de onderzoeksopdrachten, maar overleggen daarna in twee- of meertallen aan over hun uitkomsten.
- Eerstelijns hulp: via de digitale hulpmiddelenlijnen of H(ulp) O(p) M(aat). Te vinden onderaan de digitale bladzijden.
- Tweedelijns hulp: jij begeleidt, geeft aanvullende informatie naar eigen behoefte en de behoefte van de leerlingen als HOM onvoldoende oplevert.
- De resultaten van de onderzoeksopdrachten worden in eerste instantie door de leerlingen in twee- of meertallen besproken en daarna (naar behoefte) door jou en de leerlingen samen besproken. Omdat er vaak geen eenduidige 'antwoorden' te geven zijn, wordt de interpretatie van de resultaten aan jou en de leerlingen zelf overgelaten.
- Voor de eindopdracht maken en presenteren de leerlingen in tweetallen een affiche naar aanleiding van de titel van dit thema: 'Over leven in Westerbork en Auschwitz'. Jij bepaalt zelf hoe de presentatie vorm krijgt. Een suggestie is om de leerlingen hun affiche in de klas te laten ophangen, de klasgenoten er langs te laten lopen en vervolgens te laten kiezen welke het beste de titel heeft weten weer te geven.

Didactische suggesties bij de onderzoeksopdrachten:

- 3.1.

In dit hoofdstuk komen verschillende historische vaardigheden langs, zoals: 'bronanalyse', 'contextualiseren', 'continuïteit en discontinuïteit', 'evalueren en oordelen', 'inleven', 'representativiteit' en 'vragen stellen'. Vooral bronanalyse, inleving en contextualiseren zijn belangrijk. Noteer deze vaardigheden op het bord, met een toelichting wat zij precies inhouden. Laat ze ten alle tijden op het bord staan zodat je de leerlingen af en toe op een vaardigheid kunt wijzen.

- 3.2.

Opdracht 2:

- Bij deze opdracht horen 3 bronnen (2, 3, 4). Vertel voordat de leerlingen aan het werk gaan met de opdrachten bij deze bronnen eerst zelf een verhaal over het dagelijks leven in kamp Westerbork ter inleiding. Je kunt daarvoor de volgende bron goed gebruiken: <https://www.kampwesterbork.nl/nl/geschiedenis/durchgangslager/stad-op-de-heide/index.html#/index>
- Bekijk het filmfragment in bron 4 eerst zelf.
- Deze opdracht leent zich zeer voor een onderwijsleergesprek.

Opdracht 3:

- Dit is een lastige opdracht, waarin inleving centraal staat. Laat de leerlingen er in tweetallen aan werken.
- In de inleidende tekst wordt geschreven over 'grote folteringen, speciaal zielsfolteringen'. Licht deze termen eventjes klassikaal toe.
- De bronnen zijn soms wat lastig te interpreteren. Daarom ook deze even kort klassikaal bespreken.

Opdracht 4:

Geen opmerkingen. Let wel op: hier wordt een onderscheid gemaakt tussen verstandig gedrag en goed gedrag.

- 3.3.

Opdracht 5:

- Bron 11 is een fragment uit een Amerikaanse film. Laat het fragment zien en laat de leerlingen voordat zij aan opdracht 5 beginnen
 - a. opschrijven wat zij hebben gezien (dus niet wat ze erbij denken/ gedacht hebben. Dat wordt gevraagd in opdracht 5.);
 - b. gezamenlijk bron 12 lezen, eventueel gevolgd door een kort klassengesprek.
- Laat de leerlingen vervolgens werken aan opdracht 5.

Opdracht 6:

- Deze opdracht gaat over de bronnen 14 t/m 18. Leerlingen krijgen hier situaties onder ogen waarvoor Roosje in Auschwitz kwam te staan. Jouw rol is hier belangrijk.
 - a. Opdracht a. Bron 14 is een Amerikaanse bron, een fragment uit een bezoek van een Auschwitz overlevende met twee leerlingen aan Auschwitz. Speel het fragment af, zet het af en toe stil en laat de leerlingen terug vertellen waarover het fragment ging.
 - b. Opdracht b. Bronnen 15 t/m 18 zijn fragmenten uit het boek van Paul Glaser. Bij ieder fragment staan drie vragen. Je kunt de leerlingen zelf de fragmenten laten lezen of dat klassikaal doen. Belangrijk is dat na ieder fragment de vragen aan de orde komen.

Dat kan klassikaal gebeuren maar ook in groepsgesprekken. Het is aan jou om daarin een keuze te maken.

- c. Opdracht c. Deze opdracht wordt door iedere leerling individueel in de site (of op papier) uitgewerkt. Daarna rond jij deze opdracht 6 af met een klassengesprek.

Opdracht 7:

- Deze eindopdracht is een suggestie. Zij kan ook vervangen worden door een opdracht naar jouw eigen inzicht, bijvoorbeeld door een collage te laten maken en daarbij relevante bronnen te laten zoeken. Wel is het van belang dat enerzijds de dubbele bodem van de titel van dit hoofdstuk ('Over leven in Westerbork en Auschwitz') en anderzijds de door de leerlingen vergaarde informatie en het verkregen inzicht uitgangspunten zijn van de opdracht.

De afronding:

Bij de afronding van thema 3 kan in het klassengesprek een aantal thema's aan de orde komen. Hieronder enkele suggesties:

- Het thema 'omstandigheden'.
 - Vind je dat het gedrag van Roosje representatief (een goed voorbeeld) is voor het algemene gedrag van de bewoners van Westerbork
 - Hoe bepalen de omstandigheden waarin jij leeft jouw leven?
- Het thema 'je staande houden'.
 - Vind je manier waarop Roosje zich in Westerbork en Auschwitz staande heeft gehouden te verdedigen of niet te verdedigen?
 - Stel dat Roosje jouw tante was geweest. Zou je dan trots op haar zijn geweest?

THEMA 4: Thuiskomst?

Activiteiten:

In dit onderdeel onderzoeken jullie hoe de Joden die de kampen overleefden naar Nederland terugkeerden en hoe zij daar werden ontvangen.

De leerlingen kunnen gebruik maken van hulplijnen als ze niet weten hoe ze een onderzoeksopdracht moeten aanpakken. Een van die hulplijnen bestaat uit een begrippenlijst waarin begrippen en namen staan die in de tekst zijn onderstreept. Een andere hulplijn betreft een aantal historische vaardigheden. Zo wordt in dit hoofdstuk o.a. een beroep gedaan op vaardigheden als 'bronanalyse', 'contextualiseren', 'evalueren en oordelen', 'oorzaak en gevolg' en 'representativiteit'.

Voorkennis:

De leerlingen

- hebben een basale kennis van de bevrijding van Europa in 1945
- hebben een basale kennis van de bevrijding van Nederland tussen september 1944 en mei 1945
- hebben een basale kennis van de stand van zaken in Nederland in de jaren 1945-1950

Lesdoelen:

Op basis van analyse van historische bronnen liggen de accenten op:

- Inleving – Leerlingen kunnen zich inleven in historische personen en historische situaties
- Causaliteit – Leerlingen kunnen bedoelde en niet bedoelde effecten herkennen en verklaren
- Standpunten innemen – Leerlingen kunnen op basis van historisch redeneren morele standpunten innemen en verdedigen.
- Argumenteren – het voeren van een klassengesprek/ discussie/ debat.

De onderzoeksopdrachten:

- Leerlingen werken in eerste instantie individueel aan de onderzoeksopdrachten, maar overleggen daarna in twee- of meertallen aan over hun uitkomsten.
- Eerstelijns hulp: via de digitale hulpmiddelenlijnen of H(ulp) O(p) M(aat). Te vinden onderaan de digitale bladzijden.
- Tweedelijns hulp: jij begeleidt, geeft aanvullende informatie naar eigen behoefte en de behoefte van de leerlingen als HOM onvoldoende oplevert.
- De resultaten van de onderzoeksopdrachten worden in eerste instantie door de leerlingen in twee- of meertallen besproken en daarna (naar behoefte) door jou en de leerlingen samen besproken. Omdat er vaak geen eenduidige 'antwoorden' te geven zijn, wordt de interpretatie van de resultaten aan jou en de leerlingen zelf overgelaten.
- De eindopdracht leent zich voor een evaluatieoefening, waarin via 'enerzijds ... anderzijds' de leerlingen tot een afgewogen oordeel komen. Zij kunnen hier eerst individueel de balans opmaken en daarna in groepen van maximaal vier leerlingen zowel tot een oordeel over de titel als tot een nieuwe titel komen. Dit presenteren zij op een door jou aangegeven wijze.

Didactische suggesties bij de onderzoeksopdrachten:

- Inleiding:

In dit hoofdstuk wordt op verschillende historische vaardigheden een beroep gedaan. Behalve de vaardigheden waarop de leerlingen zijn gewezen, gaat het ook om vaardigheden als

‘continuïteit en verandering’, ‘representativiteit’, ‘vragen stellen’. Noteer de belangrijkste vaardigheden die in de hoofdstuk aan bod komen op het bord en licht die toe. Wijs de leerlingen erop dat in de hulplijn vaardigheden deze ook worden uitgelegd.

- 4.1.

Ter introductie op dit thema is de Nederlandse documentaire ‘Vooral niet opvallen, Nederlanders in Buchenwald’ aan te raden (<https://vimeo.com/126828524>, 47:20 tot 51:00) Je kunt een fragment laten zien maar ook naar aanleiding daarvan vertellen over de dodenmarsen.

Opdracht 1:

Geen opmerkingen.

Opdracht 2:

Je kunt dit stuk voorlezen terwijl de leerlingen meelesen. Als je voorleest, benoem dan de beelden/gebeurtenissen uit bron 1 daarbij.

- 4.2.

Opdracht 3:

Rond deze opdracht af met een onderwijsleergesprek waarbij verschillende redenen, met onderbouwing, aan bod komen

Opdracht 4:

Laat de leerlingen deze opdracht eerst individueel of in tweetallen maken. Bespreek het resultaat vervolgens in grotere groepen of klassikaal. Vraag tenslotte aan de leerlingen welke reactie ze het beste begrijpen en welke hen het meest verrast.

- 4.3

Opdracht 5:

Het kan nodig blijken te zijn dat de leerlingen tijdens het maken van de opdracht op weg geholpen moeten worden. Laat de opdracht eventueel in tweetallen laten maken en bespreek haar wel klassikaal na.

Opdracht 6

Lees bron 8 eerst klassikaal met de leerlingen en stel gezamenlijk de strekking van de bron vast. Laat de leerlingen vervolgens de opdracht uitvoeren.

Opdracht 7:

Dit is een lastige opdracht die om een goede begeleiding van jou vraagt. De volgende stappen kunnen daarbij helpen.

- Leid de behandeling van de opdracht klassikaal in door nog een keer kort de bronnen 4, 5 en 6 in herinnering te roepen.
- Bron 9 bestaat uit twee op elkaar volgende fragmenten van interviews. Gebruik alleen het eerste fragment met de heer Aalders.
- Bespreek klassikaal iedere bron apart en noteer op het bord per bron de belangrijkste elementen.
- Laat de leerlingen vervolgens in tweetallen kiezen welke verklaring zij de beste vinden.
- Eindig met een klassengesprek over hun keuze.

Opdracht 8 – Eindopdracht:

De leerlingen moeten in tweetallen een andere titel bedenken voor dit thema. Jij controleert de alternatieve titel, die vervolgens door de leerlingen wordt onderbouwd aan de hand van een woordweb en daaraan gekoppelde bronnen.

Jij sluit af met een klassengesprek. Een alternatief kan zijn dat een aantal tweetallen hun woordweb kort presenteert.

De afronding:

Bij de afronding van thema 4 kan in het klassengesprek een aantal thema's aan de orde komen. Hieronder enkele suggesties:

- Het thema 'opvang en steun'.
 - Stel dat in jouw klas een leerling/vluchteling zit die uitgezet dreigt te worden naar zijn vaderland waar een dictator aan de macht is en waarvoor hij is gevlucht. Kom jij dan in actie om hem te helpen of niet? Zo ja, hoe doe je dat dan? Zo nee, waarom niet?
- Het thema 'gelijke behandeling'.
 - Vind je dat de Nederlandse regering in Londen in Londen een juiste beslissing heeft genomen door te bepalen dat alle oorlogsslachtoffers na de oorlog op gelijke wijze behandeld moesten worden?
 - Vind jij dat een vluchteling uit het Midden-Oosten recht heeft op dezelfde rechten en plichten als jij hebt?

THEMA 5:
Terugblik en vooruitzien.

Activiteiten:

In dit onderdeel verwerken de leerlingen de ervaringen die zij in de vorige lessen hebben opgedaan: een reflectief onderdeel maar ook een creatief onderdeel. De leerlingen maken één of twee opdrachten. Jij kan ervoor kiezen óf alleen A te laten doen, óf alleen B óf beide.

Terugblik/ reflectie/ creatie

Jouw rol: instrueren, structureren en begeleiden.

Je leidt dit afrondende hoofdstuk in door kort terug te kijken op de voorbije lessen. Vervolgens geef je aan of de leerlingen alleen opdracht A maken, alleen opdracht B of beide opdrachten.

Let op: opdracht B is een voorstel. Daarom is ook een alternatieve opdracht opgenomen. En natuurlijk kun je er ook voor kiezen om opdracht B of de alternatieve opdracht B te vervangen door een eigen opdracht. Grote vrijheid dus!

Opdracht A:

Opdracht A is een groepsopdracht. Tijdsduur: 1 à 2 uren.

Je laat de leerlingen kort de inleidende tekst bij opdracht A lezen. Vervolgens verdeel je de klas in groepjes van 4 à 5 leerlingen en bespreekt met hen kort de aanpak van de opdracht.

Je loopt langs bij de groepjes en helpt indien nodig.

Ter afronding worden de affiches in de klas opgehangen en besproken/ beoordeeld door de leerlingen en door jou.

Opdracht B:

Opdracht B is een individuele opdracht. Tijdsduur naar jouw eigen inzicht te bepalen.

De leerlingen zijn zelf aan het werk, maar moeten kunnen terugvallen op jouw begeleiding.

Opdracht B – alternatief:

Arrangement – Oorlogsmonument omarmen

Doel: samenwerkend ontdekken wat de betekenis van het monument is en waarom het is geplaatst.

Maak groepjes van 5 á 6 personen. Verdeel de volgende onderwerpen over de groepjes.

- Het monument
- Verhaal
- Betekenis
- Plaats
- Geschiedenis
- Beantwoord van elk onderwerp de hoe, wat, waarom, wanneer vraag.
- Spreek met elkaar af hoe je het onderzoek als groepje gaat doen.
- Maak ter plaatse filmpjes en foto's van het monument en vraag minstens twee mensen wat ze van het monument vinden.
- Spreek als klas met elkaar af hoe je aan de andere klassen jullie monument gaan presenteren. Dat kan in een collage, een powerpoint, prezi, filmpje, toneelstukje etc.
- De leerlingen hebben 3 uren de tijd.